

Jacek W. Czartoszewski

Analiza pojęcia światopoglądu ekologicznego

Studia Ecologiae et Bioethicae 10/3, 35-52

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JACEK W. CZARTOSZEWSKI
Instytut Ekologii i Bioetyki, UKSW Warszawa

Analiza pojęcia światopoglądu ekologicznego¹

Słowa kluczowe: światopogląd, ekologia, świadomość, światopogląd ekologiczny
Key words: world view, ecology, awareness, ecological world view

W adhortacji *Pastores Gregis* Ojciec Święty podkreśla między innymi głęboki sens apelu o globalizację solidarności prowadzącą do problematyki ochrony stworzeń i ziemi. Szerzący się brak szacunku dla życia oraz zbrodnicze interesy ekonomiczne spowodowane są niejednokrotnie krótkowzrocznym, nieludzkim, wynaturzonym światopoglądem, który powiązany jest z pogardą dla człowieka.

Stąd Papież Jan Paweł II w dalszych słowach zaleca: *Jest oczywiste, że gra toczy się nie tylko ekologiię w wymiarze fizycznym, czyli uważną na chronienie habitat różnych żywych stworzeń, ale także o ekologiię ludzką, która chroni radykalnie dobro życia we wszystkich jego przejawach i przygotowuje dla przyszłych pokoleń środowisko zbliżające się możliwie najbardziej do projektu Stwórcy. Istnieje więc potrzeba „nawrócenia ekologicznego”, w które biskupi powinni mieć swój wkład poprzez nauczanie właściwej relacji człowieka z przyrodą. W świetle nauczania o Bogu Ojcu, Stworzycielu nieba i ziemi, chodzi o relację „służebną”: człowiek jest w istocie umieszczony w sercu stworzenia jako sługa Stwórcy* (Jan Paweł II 2003b: 70).

Rysuje się z potrzeba wpływania na świadomość społeczną tak by rodziły się w umysłach ludzkich światopoglądy oparte na teocentrycz-

¹ Niniejsza publikacja jest poprawioną i uaktualnioną wersją artykułu *Zagadnienie światopoglądu w edukacji ekologicznej* opublikowanego w *Studia Ecologiae et Bioethicae* 1(2003), s. 505- 515.

nym spojrzeniu na otaczający człowieka kosmos. Tu jednak rodzą się problemy, gdyż pojęcie światopoglądu na poziomie intuicji wydaje się jasne, lecz przy bliższym rozpatrywaniu bardzo często towarzyszą wątpliwości.

1. Czym jest światopogląd?

W języku polskim termin „światopogląd” składa się z dwu członów „świat” i „pogląd”². Jest poglądem człowieka na całość rzeczywistości, globalną interpretacją świata (Kowalczyk 1995: 7; Stępień 1992: 7-12).

1.1. Świat

„Świat” (gr. *kosmos*; łac. *mundus*) jest pojęciem bardzo szerokim i wieloznacznym. Ogólnie w znaczeniu filozoficznym to ogół bytów stanowiących relacyjną całość.

Szczegółowsze określenia ujmują świat pojęty: obiektywnie, subiektywnie, ontologicznie i egzystencjalnie.

1. Świat pojęty obiektywnie to ogół wszystkich bytów skończonych stworzonych przez Absolut-Boga. Można również pojmować świat łącznie ze Stwórcą jako ogół bytów realnie istniejących.
2. Świat subiektywnie pojęty to ogół rzeczy, które są dane w potocznym doświadczeniu, dokonywanym w zaspokojeniu codziennych, praktycznych potrzeb ludzkich. Jest, zatem obrazem rzeczywistości dostępnym człowiekowi lub grupie (wspólnocie).
3. Świat pojęty ontologicznie to całość bytów cielesnych, jednolita, co do pewnych ich własności, badana przez filozoficzną kosmologię.
4. Świat pojmowany egzystencjalnie to w tradycji biblijnej *civitas terrena*, czyli ogół ludzi polegających na swych ludzkich siłach oraz przeciwstawny *civitas Dei*, czyli ogół ludzi poszukujących Boga.

Często świat określany jest na sposób:

1. Biologiczny jako świat życia otaczający poszczególne gatunki istot żywych, przestrzeń życiową lub środowisko, w którym żyje jednostka.

---

² Niemieckie: *Weltanschauung* i *Weltbild*; francuskie: *le point de vue sur la vie*; angielskie: *world view*.

2. Kosmologiczny jako zbiorowisko ciał niebieskich opisywane teoretycznie przez przyrodniczą kosmologię.
3. Historyczny jako myślowe obrazy świata w określonych warunkach dziejowych.

W praktyce filozoficznej za desygnat terminu „świat” uważa się:

1. Całość przyrody.
2. Globalną problematykę społeczno-polityczną.
3. Globalne zagrożenia życia i zdrowia ludzi na ziemi.
4. Ujmowany całościowo postęp nauki, techniki i technologii.
5. Globalnie ujmowaną gospodarkę ludzką.
6. Rabunkową eksploatację planety Ziemia (Herbut 1997a: 501-502).

W praktyce naszej kultury z nazwą „świat” wiążą się inne desygnaty, np.:

1. Określony naród ze swoją kulturą, dziejami, tradycją, poglądami, wkładem do dziedzictwa światowego, ideami, wartościami, itp.
2. Określenie dziedziny życia, np. świat nauki, kultury, polityki, świat dziecka.
3. Rzeczywistość świecka odróżniana od religii i Kościoła.
4. Kwalifikacja moralna świata, zazwyczaj negatywna (tradycja platońska).
5. Życie duchowe lub religijne człowieka (świat duchowy).
6. Rzeczywistość nadprzyrodzoną, która z poziomu transcendencji pozostaje w rozlicznych związkach ze światem doczesnym (Rusecki 1989: 14).

W ujęciach światopoglądowych komplementarna wizja świata rozumiana jest w kategoriach personalistycznych, to znaczy, że „świat osoby ludzkiej” zostaje uznany jako nadrzędny do świata materialnego, biologicznego i zwierzęcego, choć jest z nimi ściśle związany oraz uwarunkowany w swym istnieniu. Jawi się jako podmiot tworzący w pewnym sensie siebie i dzieje wielu światów wchodzących w zakres rzeczywistości, np. świat kultury, nauki, polityki. Pomimo, że nie jest bytem pierwotnym, który ma moc decyzyjną w stosunku do rzeczywistości, lecz jest bytem względnym, wyrosłym na zastanej rzeczywistości, który nawet nie decyduje o swoim zaistnieniu, a rzeczywistość poznaje w sposób bardzo partykularny. Chodzi o uznanie, że świat ze-

wewnętrzny istnieje niezależnie od jednostki ludzkiej. Jest przez nią jedynie poznawany i nieznacznie modyfikowany.

1.2. Pogląd

„Pogląd”, czyli „wiedzieć ze zrozumieniem” wskazuje na podmiotowość oglądu świata. Spostrzeganie jest nie tylko zewnętrzną, pozapodmiotową czynnością oglądania rzeczy, zjawisk, ludzi, procesów, itp. Jest również czynnością oglądania wnętrza podmiotu, jego psychiki, życia duchowego. W skład poglądu na świat wchodzi i kształtuje go wiedza pochodząca z całościowego poznania człowieka, a więc z poznania potocznego, mądrościowego, naukowego, filozoficznego i religijnego (Rusecki 1989: 14).

1.2.1. Poznanie i wiedza potoczna

Wiedza potoczna, czyli zdroworoządkowa (przednaukowa) jest najbardziej podstawowym i najpowszechniejszym typem wiedzy ludzkiej. Obejmuje ona informacje, które wyrastają bezpośrednio z potrzeb życia codziennego oraz powstają spontanicznie, przypadkowo, zaplanowo. Stąd wiadomości te w swej subiektywności są bardzo często nacechowane utylitaryzmem, niedokładnościami, czy nawet sprzecznościami. Stanowią one zlepek rozmaitych ujęć, zbitkę obrazów pochodzących z różnych punktów widzenia oraz często odmiennych poglądów. Zdrowy rozsądek, który towarzyszy zdobywaniu wiedzy nie jest dostatecznym weryfikatorem-kontrolerem, stąd podmiot narażony jest na błędy i niespójności. Zdobywaniu tej wiedzy towarzyszy bardzo często pośpiech, brak głębszych przemyśleń, nieostrożność, brak racjonalności. Często też nadmierny wpływ w uznaniu wiedzy za prawdziwą ma woła podmiotu poznającego. Wreszcie wiedzy potocznej rzadko towarzyszy systematyczność i uporządkowanie, co prowadzi do licznych luk i braku powiązań, a w rezultacie do sprzeczności.

Zdobywanie tej wiedzy nie wymaga wykształcenia, ani specjalnych umiejętności. Stąd praktycznie każdy człowiek osiąga ją w miarę swych potrzeb i służy mu ona stale. Jest, więc to wiedza podstawowa i po-

wszeczna. Ponadto nie wymaga ona falsyfikacji, co powoduje jej trwałość.

Pomimo fragmentaryczności, niedokładności, niesystematyczności, braku gruntownych uzasadnień, niespójności to jednak wiele stwierdzeń w niej zawartych jest prawdziwych, pewnych i nieomylnych (Kamiński 1998: 20).

1.2.2. Wiedza mądrościowa

Mądrość w znaczeniu najbardziej rozpowszechnionym to zdolność wrodzona lub nabyta, która wskazuje człowiekowi właściwy kierunek życia i pomaga mu zapewnić sobie pomyślność, a nawet szczęście. Nie pokrywa się ze szczegółową wiedzą, choć ją zakłada w tym stopniu, w którym jest ona potrzebna do właściwego postępowania w konkretnych okolicznościach. Źródłem mądrości jest zarówno doświadczenie osobiste, jak i zdroworozsądkowa obserwacja zachowania ludzi oraz prawidłowości przyrody. Przejawy mądrości są zależne od danej kultury, w szczególności od religii i filozofii (Herbut et al. 1997b: 351-352). Stąd wiedza potoczna poddana analizie, która ma za podstawę wieloaspektowe doświadczenie i przeżywanie osobowe rzeczywistości ze znajomością przyczyn bytu oraz uporządkowanie jej według aksjologicznej hierarchii staje się wiedzą mądrościową.

Mądrość zapodmiotowana w człowieku pozwala mu na zachowanie dystansu wobec problemów spotykanych w życiu, które nie mają wielkiej wagi, widzi je, bowiem w szerszej perspektywie wartości naczelnych, z którymi wiąże swoje życie. Na mądrość tego typu składają się osobiste doświadczenia, obserwacja i przemyślenia człowieka, a także doświadczenia innych ludzi i narodów przekazywane poprzez tradycję, wiedzę naukową i religijną (Rusecki 1989: 17-18).

1.2.3. Poznanie naukowe

Nauka charakteryzuje się skrupulatnością w determinacji swojego pola badań, co prowadzi do wąskiej specjalizacji, zaprowadza porządek w odniesieniu do języka oraz do twierdzeń, które przyjmuje. Ponadto za najważniejsze kryterium naukowości uważa się kontrolowalność

spójności i uprawomocnienia tez oraz uznanie ich jako prowizoryczne, niepewne, hipotetyczne. Wreszcie nauka dba o obiektywność, uporządkowanie rzeczowe i logiczne (Kamiński 1998: 21; Herbut 1997c: 537-530).

Poznanie naukowe napotyka szereg trudności, które nie pozwalają mu zachować metodologiczną czystość zawartą w założeniach. Podstawą tych trudności jest najczęściej człowiek, który czasami do procesu poznawczego wprowadza elementy wolitywne i emocjonalne.

Z osiągnięciami nauki winien liczyć się każdy, tym niemniej nauka bardzo często nie tylko nie rozwiązuje wszystkich problemów wchodzących w zakres światopoglądu, ale nawet ich nie podejmuje (Rusecki 1989: 20).

1.2.4. Poznanie filozoficzne

Filozofię w aspekcie światopoglądowym można pojmować jako myślenie ludzkie, które za cel stawia sobie rozwiązywanie ogólnych problemów dotyczących całej rzeczywistości, dokładniej mówiąc, która wyjaśnia w kategoriach ostatecznych istnienie bytu jako bytu, czyli całej rzeczywistości, co w sposób szczególny interesuje człowieka. Zadanie to wynika z natury samej filozofii, która chce być nauką o całej rzeczywistości, wyjaśniającą ją i tłumaczącą w świetle racji ostatecznych. Dążącą do znalezienia racji istnienia wszystkiego, co istnieje, czyli znalezienia przesłanek sensownie wyjaśniających istnienie bytu jako bytu (Krąpiec 1968: 345).

Dane dostarczane przez filozofię, rozumianą jako dziedzina wiedzy ludzkiej wyjaśniająca istnienie całej rzeczywistości w aspekcie racji ostatecznych, wnoszą wiele cennych elementów niezbędnych do formowania poglądu na świat.

1.2.5. Wiedza religijna

Poznanie ludzkie nie może w pełni swym zasięgiem objąć całej rzeczywistości realnie istniejącej, gdyż należy do niej świat nadprzyrodzony. Istnienie bytu może jedynie wskazywać na niego, świadczyć o nim. Nie zajmuje się jednak nim wprost, ani też jego bezpośrednim stosun-

kiem do rzeczywistości. Stąd poznajemy świat nadprzyrodzony jedynie na poziomie objawienia. Przyjmując i interpretując to, co Bóg udostępnił człowiekowi. Objawienie Boże jest poznawalne dla człowieka nie bezpośrednio, lecz w znakach i poprzez znaki epifanijne, które są adresowane do świadków objawienia. Ci zaś odczytując ich sens przekazują rozpoznane i zwiastowane im orędzie Boże wszystkim chcącym je rozpoznać w wierze. Znaki objawienia poddawane są krytycznej ocenie i podlegają uzasadnieniom. Pełnię objawienia urzeczywistniła się w osobie Jezusa Chrystusa, który w sposób najpełniejszy i najdoskonalszy objawił ludzkości Boga. Chrześcijanin wierzy ze względu na Chrystusa, Jego życie, naukę, dzieła, mękę i śmierć dobrowolnie przyjętą oraz zmartwychwstanie.

Wszystkie religie są fenomenem powszechnym w sensie historycznym i geograficznym, wszystkie bazują na objawieniu Boga poprzez stworzenie i w stworzeniu. Objawienie daje człowiekowi nowe pole widzenia siebie i wszystkiego, co go otacza. Stąd wpływ religii na pogląd dotyczący świata i człowieka oraz na ich interpretację jest powszechny (Rusecki 1989: 21-23).

1.3. Problemy światopoglądowe

Każdy człowiek w swoim życiu podejmuje procesy poznawcze, które są mu potrzebne do rozwiązywania problemów życiowych, bądź zaspokojenia zainteresowań, czy znalezienia sensu swego życia. Prowadzi to do osiągnięcia pewnego zasobu wiedzy, która całościowo wpływa na rozumienie (pojmowanie) otaczającej rzeczywistości (Stępień 1980: 50).

Oczywiście człowiek w miarę narastania pytań dotyczących świata i człowieka dodaje od siebie twierdzenia dotyczące obyczajów, moralności, estetyki, prawa, religii, eschatologii, teologii, filozofii i przyrody. Suma tych twierdzeń wpływa na osobisty, niepowtarzalny pogląd na świat, konkretnej osoby. Nie jest to oczywiście wszystko, co dany człowiek wie, lecz tylko ta część jego wiedzy, która wyraża jego osobiste przekonanie, co do tego, jak jest. Przy czym wiedza ta ma charakter mądrościowy. Zawiera bardziej lub mniej ostre odpowiedzi (Dłubacz 1994: 51-52; Kowalczyk 1995: 7-10).

Światopogląd jest żywy, ciągle zmienia się lub umacnia, bowiem każde nowe pytanie powoduje wprowadzenie odpowiedzi w postaci twierdzenia, które jest mechanicznie dodawane do posiadanej już sumy twierdzeń. Ta suma poszerza się i stanowi coraz dojrzalszy, pełniejszy (gdy twierdzenia są prawdziwe) obraz świata i człowieka (Gogacz 1993: 29-31).

Ta prywatna wizja świata potrzebna człowiekowi jest do uzasadniania codziennych działań, w chwili, gdy nie wie jak postąpić, jak zachować się, by mógł w niej szukać podstawy rozstrzygnięć. Oczywiście, nie każde twierdzenie zakodowane w światopoglądzie ma taką samą wartość. Lecz zawsze światopogląd jest stanowiskiem, z którego wszystkie inne sprawy są oceniane, a człowiek nie może wykroczyć poza swoje założenia (Jan Paweł II 1998: 29).

Światopogląd spełnia potrzebę posiadania wiedzy, potrzebę pewności i wewnętrznego spokoju, że dana osoba postępuje słusznie. Pełni psychologicznie ważną rolę w życiu każdego człowieka (Herbut 1997: 502-503).

Światopoglądu nie można jako całości naukowo uzasadnić, gdyż nie ma takiej metody. Jest on niedowodliwy, ponieważ pod względem formy jest sprawą wiary a nie nauki (Bocheński 1993: 163-171).

2. Co to jest ekologia?

Współcześnie termin „ekologia” i „ekologiczny” jest wielorako rozumiany:

1. „ekologia” to jedna z dziedzin biologii badająca wzajemne relacje między organizmami a środowiskiem życia tych organizmów. Jako dziedzina nauki nie zajmuje się bezpośrednio problemami ochrony przyrody i ochrony środowiska (Strzałko et al. 1999: 360-361).
2. „ekologia człowieka” pojmowana jest dwojako:
  - a. jako nauka zajmująca się biologią człowieka (wpływ środowiska na biologię człowieka) (Aszyk 1998: 5-51).
  - b. jako nauka zajmująca się związkami człowieka ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym (Dołęga 2003: 7-8).
3. „ekologia społeczna” to dziedzina wiedzy opisująca związki i zależności występujące w relacji między społeczeństwem a przyrodą

oraz modelującą te relacje w celu osiągnięcia i utrwalania równowagi między tymi strefami (Kiełczewski 1999).

4. „ekologiczny” to przyrodniczy, nieskażony, środowiskowy.
5. „ekologiczny” to produkt naturalny, zdrowy w odróżnieniu od „sztucznego”, wytworzonego przez człowieka.
6. „ekologia” to dla wielu współczesnych ludzi teoria i praktyka ochrony środowiska.
7. „ekologia” to credo ideologii ruchów społecznych, „partii zielonych” (zwolenników „świętości natury”, wszelkiego życia, itp.) (Hull 1997: 56-57; Kalinowska 1993: 11-27; Kalinowska 2002: 15-38).
8. „ekologia ludzka” termin używany przez Jana Pawła II w nauczaniu pasterskim (Jan Paweł II 2003a, Tenże 2003c:70).

3. Potrzeba światopoglądu ekologicznego

Między twierdzeniami wpływającymi na dany pogląd na świat możemy wyróżnić dominujące. One wyznaczają charakter i odmianę światopoglądu. Stąd możemy wyróżnić światopoglądy: aksjologiczne, estetyczne, prawnicze, religijne, eschatyczne, teologiczne, filozoficzne, przyrodnicze, itd. (Gogacz 1993: 31-32). Wśród nich powinniśmy również wyróżnić światopogląd oparty na myśleniu ekologicznym, przyjmujący określone wartości ekologiczne. Powinien on mieć treści dotyczące godności człowieka, który jest skazany na uzależnienie od obecnych trybów systemu technokratycznego, cierpiącego z powodu skażenia środowiska naturalnego, konsumpcjonizmu i nieograniczonej socjotechniki. Uświadamiać winien on też to, iż dewastacja środowiska naturalnego nie jest złem koniecznym, wynikającym z uprzemysłowienia świata, lecz rezultatem ułomnego, mechanistycznego myślenia (Kozłowski 1997: 46).

3.1 Trudności

Niestety wiedzę wpływającą na światopogląd człowiek czerpie nie tylko z poważnych publikacji, wykładów i prelekcji odpowiedzialnych nauczycieli, lecz przede wszystkim z domu rodzinnego, sąsiedztwa

(podwórka), kontaktów z ludźmi w grupach: rówieśniczych, zawodowych, okazjonalnych (np. rozmowy w pociągu, w wojsku, itd.); z prasy, radia, telewizji, prywatnych lektur, szkoły, z nauczania religijnego. Niemały wpływ na światopogląd mają przeciwności życiowe, przeżycia artystyczne i estetyczne oraz problemy o podłożu ekonomicznym. Docenić powinniśmy też ogromną rolę zdrowia psychicznego oraz rozwój duchowy każdego człowieka. Zarówno pozytywną, jak i negatywną. Stąd pogląd mówiący o światopoglądzie opartym na filozofii ekologicznej (ekofilozofii) jest jedynie marzeniem ekologów i sozologów (Kozłowski 1997: 46-48).

W zasadzie występują w populacji takie światopoglądy, jakie są społeczności, jakie funkcjonują w nich rodziny, jacy żyją w nich ludzie, jakie wyznaczają sobie cele życiowe, jakie wartości stawiają sobie i społecznościom na pierwszych miejscach.

Obecnie w społeczeństwach końca dwudziestego wieku możemy zaobserwować nadmiar informacji docierających do człowieka. Informacje te bardzo często zaprzeczają sobie nawzajem, co powoduje utratę sprawności wiedzy, chaos (szum informatyczny), któremu człowiek nie jest w stanie zaradzić. Często prowadzi to osobę do ucieczki od realistycznego pojmowania świata. Człowiek nie znajdując możliwości rozumowego pojmowania otaczającej rzeczywistości (sprawności poznawczej intelektu) przechodzi na poziom wyobrażeń, uczuć, z którego wobec zaniku cnoty zwanej roztropnością nie jest w stanie sam oderwać się. Wpływa to na błędny (niepożądaný) rozwój światopoglądu danej osoby.

Oczywiście na rozwój światopoglądów poszczególnych ludzi żyjących w naszym społeczeństwie możemy i powinniśmy wpływać. Poprzez edukację pojętą całościowo oraz zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania w społeczeństwie. Poczynając od ochrony biologicznej i społecznej prawidłowego rozwoju płodu ludzkiego już w łonie matki. Dalej poprzez zapewnienie rozwoju w zdrowej, dobrej, kochającej się rodzinie. Później dobra szkoła skierowująca na realistyczne rozumienie otaczającego świata poprzez całościowe kształcenie w zakresie nauk humanistycznych, społecznych i przyrodniczych nie zapominając o wychowaniu do poszanowania otaczającego środowiska.

Wreszcie ochrona człowieka przed socjotechniką nastawioną na konsumpcję, czy interesy jakiejś grupy (np. partii, korporacji, grupy zawodowej, itp.). Niemalą rolę w kształtowaniu poprawnego światopoglądu ekologicznego ma zastane skażenie środowiska i problemy z niego wynikające. Pamiętać też trzeba o tym, iż brak problemów związanych ze skażeniem bez uwrażliwienia powoduje światopoglądowe pomijanie problemów. Stąd potrzeba dobrej edukacji ekologicznej.

4. Kształtowanie świadomości ekologicznej

Świadomość ekologiczna dotąd nie została jednoznacznie określona. Główną przyczyną tego stanu są trudności wyodrębnienia ze stanu ludzkiego myślenia sfer dotyczących ekologii. Ujmuje się ją w sposób opisowy i postulatyczny.

Definicje opisowe podają, że świadomość ekologiczna to:

1. Warstwa świadomości społecznej, w której rozpoznawane są warunki i możliwości realizacji wartości ludzkich mających związek z otaczającym światem przyrody (Łastowski, Rafiński 1992: 4);
2. Całokształt idei, poglądów i wyobrażeń oraz poznanych zasad kształtowania stosunków społeczeństwo-przyroda (Poskrobko 1990: 47);
3. Zespół informacji i przekonań na temat środowiska naturalnego oraz postrzegania związków między stanem i charakterem środowiska naturalnego a warunkami i jakością życia człowieka (Burger 1986: 374);
4. Stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego, zespół informacji i przekonań na jego temat, a także system wartości, jakim ta osoba kieruje się wobec niego w swoim postępowaniu (Kiełczewski 1999: 20).

Jedna z definicji postulatycznych określa świadomość ekologiczną jako głębokie, doprowadzone do automatyzmu zrozumienie nierozzerwalnej więzi człowieka i ludzkości z przyrodą oraz zależność dobrobytu od całościowej i względnej niezmienności naturalnego środowiska człowieka (Dobrzański G. et al. 1997: 298-299).

Jak widać z powyższych definicji świadomość ekologiczna jest tylko zespołem elementów wchodzących w skład światopoglądu człowieka.

Ważny jest tu czynnik aksjologiczny, który kształtuje postawę człowieka.

4.1. Zagadnienia ekologiczne w teologii pastoralnej³

Kościół Katolicki w swej działalności pastoralnej stara się zwrócić uwagę wiernych na problematykę ochrony życia i zdrowia człowieka, uzdrowienie relacji międzyludzkich, oraz poszanowania i zachowania dla przyszłych pokoleń środowiska przyrodniczego, w którym żyje człowiek. Nauczają o tym papież⁴ i biskupi w naszym kraju⁵.

---

³ Szczegółowe rozwinięcie tego zagadnienia można znaleźć u J.M. Dołęgi oraz u J. Grzesicy (Dołęga 1999: 133-163; Grzesica 1993).

⁴ Jan XXIII: *Mater et Magistra* (1963); *Pacem in terris* (1964); Paweł VI, *Populorum progressio* (1968); *Octogesima adveniens* (1972); *List do sekretarza generalnego konferencji Narodów Zjednoczonych o ochronie środowiska*, DC 69(1972), z. 14, s. 668-669 [Chrześcijanin w świecie, (1973) 2/22, s. 68-71]; *Przemówienie do Korpusu Dyplomatycznego*, 7 stycznia 1965: AAS 57 (1970), s. 230-233. Jan Paweł II, *Redemptor hominis* (1979); *Sollicitudo rei socialis* (1987); *Centessimus annus* (1991); *Fides et ratio* (1999); *Inter sanctos* 29 XI 1979, AAS 71: 1979, s. 1509-1510; *Pokój z Bogiem Stwórcą – Pokój z całym stworzeniem; Oędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju*, 1 stycznia 1990 r.; *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju, Oędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*, 1 stycznia 1999 r.; *Księga przyrody drogą do Boga*, Przemówienie do młodzieży w Denver 14 VIII 1993, Biuletyn Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu, Lublin 1999; *Przemówienie podczas Liturgii Słowa w Zamościu 7 VI 1999*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, A. Skowroński (red.), „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa 2001, s. 537-544; *Zaangażowanie na rzecz zapobieżenia katastrofom ekologicznym*, Audycja generalna 17 stycznia 2001 r., w: J. W. Czartoszewski (red.), „Edukacja ekologiczna na progu XXI wieku. Stan – możliwości – programy”, Warszawa 2001, s. 11-13.

⁵ *List pasterski Episkopatu Polski na temat ochrony środowiska z 2 V 1989 r.*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, A. Skowroński (red.), „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 545-551; D. Zimoń, *O ratunek dla Śląska*, List pasterski Biskupa Katowickiego z okazji wspomnienia św. Franciszka z Asyżu na niedzielę 28 IX 1986, *Gość Niedzielny*, 29 (1986); J. Michalik, *Chrześcijańska odpowiedzialność za Ziemię*, List pasterski Arcybiskupa Przemyskiego do wiernych z okazji rozpoczynających się wakacji, czerwiec 1999,

Posoborowe katechetyczne dokumenty Kościoła opierają się między innymi na podstawach:

1. Prawdy o Bogu Stwórcy, który stworzył świat z miłości, dobroci, mądrze, „z niczego”, z wolnej woli i podtrzymuje go w istnieniu oraz nim kieruje, pozwala się poznać poprzez stworzone dzieła, aczkolwiek pozostaje wobec nich transcendentny.
2. Prawdy o stworzeniu wszechświata, pięknego, uporządkowanego, cechującego się różnorodnością i bogactwem, dobrego, budzącego szacunek, ukierunkowanego na Boga, w którym ma miejsce chcianna przez Boga współzależność stworzeń i ich solidarność, panuje harmonia, lecz także istnieje określona hierarchia, odzwierciedla się nieskończona doskonałość Boga i Jego mądrość, a równocześnie „(...) dokonuje się zbawienie i odkupienie Jezusa Chrystusa”; każda rzecz posiada własną trwałość, prawdziwość i prawa, a ukoronowaniem wszystkich rzeczy jest człowiek.
3. Prawdy o stworzeniu człowieka, który, stworzony na obraz Boga i obdarowany przez Niego rozumem oraz wyjątkową przyjaźnią, zajmuje szczególne miejsce w świecie stworzonym, gdyż jest wezwany do panowania nad światem i rozwijania go w sposób odpowiedzialny – zgodnie z zamysłem Stwórcy, we współpracy z Nim; człowiek łączy w sobie świat duchowy i materialny, powinien rozwijać życie wiary w celu „(...) pełnego zrozumienia prawdy objawionej i zastosowania jej w życiu (...) oraz odnowienia wszystkiego w Chrystusie” (Dziekoński 2001: 233-244).

Treści dotyczące wprost lub pośrednio tematyki ekologicznej znajdziemy w Katechizmie Kościoła Katolickiego.

Katolicki Uniwersytet Lubelski wydał w serii *Ekologia Humanistyczna, Katechezy ekologiczne* zawierające materiały pomocnicze do wykorzystania na katechezach w szkołach średnich i podstawowych oraz w przedszkolach (Zięba 1993).

Ks. dr Jacek Łapiński w *Konferencjach ekologicznych* opublikował zbiór homilii, w których poruszył tematy: włodarstwo ziemią; za-

---

w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, A. Skowroński (red.), „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 552-556.

chowanie i odnowienie ziemi; własność ziemi; przekleństwo ziemi; przemijanie i trwanie; oczekiwanie na dopełnienie oraz tekst Drogi Krzyżowej poruszającej aspekty ekologiczne (Zięba 1995).

W warszawskich i lubelskich środowiskach naukowych dyskutuje się na temat sumienia ekologicznego (Rozwadowska 1993, Dołęga 1999), ekologicznego rachunku sumienia (Szafranski 1993, Pawlak 1995, Czartoszewski 1999, Piotrowski 1997), grzechu ekologicznego (Bajda 1995 oraz 1999), ekologicznych aspektów w liturgii (Łukomski 2001, Ozorowski 2001), ekologicznych aspektów mistyki (Urbański 1999a, 1999b, 2001), chrześcijańskiego ujęcia etyki środowiskowej (Łukomski 1997 oraz 1998, Tyburski 2001), rekolekcjach ekologicznych (Cybulska 1995).

4.2. Zalecenia

Aby kreować w społeczeństwie prawidłowe światopoglądy ekologiczne należy odrzucić idealizm i zwrócić uwagę na uświadomienie realizmu zgodnego z orientacją arystotelesowsko-tomistyczną. Ponadto współczesny człowiek posiada na ogół dostateczną wiedzę z zakresu nauk przyrodniczych i technicznych, brakuje mu jednak wiedzy humanistycznej. Zatem za ks. prof. S. Kowalczykiem w wychowywaniu do prawidłowej świadomości powinniśmy zwrócić uwagę szczególnie na zagadnienia z: antropologii, aksjologii oraz wiedzy o Bogu i religii (Kowalczyk 1995).

4.2.1. Antropologia

W przekazywaniu wiedzy o człowieku należy zwrócić szczególną uwagę na zagadnienia:

1. Immanencji i transcendencji człowieka
2. Problemu powstania (początku) świata i człowieka
  - a. chrześcijańskiej koncepcji człowieka
  - b. teorii kreacjonizmu immanentnego i autokreacji człowieka
3. Wolności (natura, powołanie i prawa człowieka)
  - a. wolność wyboru
  - b. wolność autonomii

- c. prawo do wolności
4. Człowiek a społeczeństwo
5. Chrześcijanin a cierpienie
6. Chrześcijanin wobec problemu śmierci.

4.2.2. Aksjologia

W uświadamianiu wiedzy o wartościach należy zwrócić uwagę na:

1. Filozofię wartości
2. Pracę – jej funkcję ontologiczną i aksjologiczną
3. Prawdę – jej wymiar transcendentalny
4. Dobro
5. Zło – geneza zła, prywatywna teoria zła, teologiczne elementy fenomenu zła
6. Miłość – jej formy i podstawy (dilectio: connaturalis, concupiscibilitas, amicitia, caritas; amor)
7. Sztukę i piękno
8. Integralną koncepcję szczęścia

Zakończenie

Wiek XXI niesie wyzwanie dla ludzkości w postaci uświadomienia braków (nieprawidłowości) w stanie środowisk społecznych jak również ogromne skażenie środowiska przyrodniczego. Problem ten może rozwiązać jedynie uświadomienie miejsca człowieka w świecie względem Absolutu i innych bytów przygodnych, oraz powszechna zmiana świadomości ludzi polegająca na wzmocnieniu miłości do innych ludzi, która naprawi zło umiejscowione między ludźmi, połączona ze zmianą mentalności polegającej na samoograniczeniu korzystania z dóbr materialnych (oszczędności w zużywaniu energii i surowców), zadbania o pozostawienie dla przyszłych pokoleń środowiska przyrodniczego w stanie lepszym niż obecnie, poszanowanie dla życia na ziemi. Wymaga to stworzenia na wysokim poziomie poczucia świadomości ekologicznej. Niesie to przed sobą konieczność wypracowania w społeczeństwach nowego światopoglądu ukierunkowanego na myślenie ekologiczne, przyjmującego aksjologię cenioną w ekologii.

Światopogląd ten unikając idealizmów i nieścistości powinien być oparty na realnych podstawach w orientacji arystotelesowsko-tomistycznej. Ponadto musi unikać luk w wiedzy, stąd społeczności oprócz wiedzy przyrodniczej, technicznej, prawniczej i ekonomicznej powinny posiadać wiedzę humanistyczną dotyczącą zwłaszcza antropologii, aksjologii, teodycei i religii, zdobywanej w sposób kompleksowy przy pomocy poznania zdroworozsądkowego, mądrościowego, naukowego, filozoficznego i religijnego. W przeciwnym razie luki, nieścistości, a nawet sprzeczności w rozumieniu świata zdominują i doprowadzą do kłótni i antagonizmów.

Stąd płynnie ogromne wyzwanie dla duszpasterzy i katechetów, którzy powinny przybliżyć tę wiedzę jak również uświadamiać prawdę, iż człowiek nie jest panem świata, lecz jedynie „współpracownikiem” Stwórcy, co nakazuje dostrzegać i nie przekraczać określonych granic (Jan Paweł II 2000).

Bibliografia

- Aszyk M., 1998, *Zagadnienie ekologii człowieka w ujęciu Napoleona Wolańskiego*, „Studies in human ecology” suplement 2, 5-51.
- Bajda J., 1995, *Grzech ekologiczny (Próba podejścia do zagadnienia)*, w: B. Wójtkiwicz (red.), „Z człowiekiem i przyrodą (wreszcie) po ludzku”, Wisiełka, s. 71-80.
- Bajda J., 1999, *Grzech ekologiczny*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski (red.), „Ochrona środowiska w filozofii i teologii”, Warszawa 1999, s. 222-242.
- Bocheński J. M., 1993, *Sens życia i inne eseje*, Kraków.
- Burger T., 1986, *Uwagi o świadomości ekologicznej*, Przegląd Powszechny 12(1986).
- Cybulska N., 1995, *Edukacja ekologiczno-środowiskowa w Centrum Ekologiczno-Rekolekcyjnym „Przymierze”*, w: B. Wójtkiwicz (red.), „Z człowiekiem i przyrodą (wreszcie) po ludzku”, Wisiełka, s. 205-210.
- Czartoszewski J.W., 1999, *Ekologiczne rachunki sumienia*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, (red.), „Ochrona środowiska w filozofii i teologii”, Warszawa.
- Dłubacz W., 1994, *O kulturę filozofii*, Lublin.
- Dobrzański G., Dobrzańska B. M., Kielczewski D., 1997, *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Białystok 1997.
- Dołęga J. M., 1999, *Ekologia w teologii i filozofii Chrześcijańskiej*, w: Papuziński A. (red.), „Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii”, Bydgoszcz, 133-163.
- Dołęga J. M., 2003, *Zamiast wstępu*, w: Czartoszewski J. W., Kotowski J. M. (red.), „Wychowanie do poszanowania środowiska społeczno-przyrodniczego”, Warszawa, 7-8.
- Dziekoński S., 2001, *Problematyka ekologiczna w posoborowych katechetycznych dokumentach Kościoła*, w: Dołęga J. M., Czartoszewski J. W., Skowroński A. (red.),

- „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 233-244.
- Gogacz M., 1993, *Okruszyzny, Niepokalanów*.
- Grzesica J., 1993, *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, Katowice
- Herbut J., 1997a, *Świat*, w: Herbut J. (red.), „Leksykon filozofii klasycznej”, TN KUL, Lublin, s. 501-502.
- Herbut J., 1997c, *Wiedza*, w: Herbut J. (red.), „Leksykon filozofii klasycznej”, TN KUL, Lublin, s. 537-530.
- Herbut J., 1997d, *Światopogląd*, w: Herbut J. (red.), „Leksykon filozofii klasycznej”, TN KUL, Lublin, s. 502-500.
- Herbut J., Żardecka M., 1997b, *Mądrość*, w: Herbut J. (red.), „Leksykon filozofii klasycznej”, TN KUL, Lublin, s. 351-352.
- Hull Z., 1997, *Światopogląd ekologiczny a ekologia i nauki o ochronie i kształtowaniu środowiska*, w: Dębowski J. (red.), „Światopogląd i ekologia”, Olsztyn, s. 56-57.
- Jan Paweł II, 1998, *Fides et ratio*.
- Jan Paweł II, 2000, *Globalizacja solidarności wymaga kultury solidarności*, 11. 11. 2000 – Jubileusz rolników.
- Jan Paweł II, 2003a, *Pastores Gregis*.
- Jan Paweł II, 2003b, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” Ojca Świętego Jana Pawła II o biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata*.
- Jan Paweł II, 2003c, *Zaangażowanie na rzecz zapobieżenia katastrofom ekologicznym*, audycja generalna 17 stycznia.
- Kalinowska A., 1993, *Ekologia – wybór przyszłości*, Warszawa.
- Kalinowska A., 2002, *Ekologia wybór na nowe stulecie*, Warszawa.
- Kamiński S., 1998, *Światopogląd – religia – teologia. Zagadnienia filozoficzne i metodologiczne*, TN KUL, Lublin.
- Kielczewski D., 1999, *Ekologia społeczna*, Białystok.
- Kowalczyk S., 1995, *Podstawy światopoglądu chrześcijańskiego*, Wrocław.
- Kozłowski S., 1997, *W drodze do ekorozwoju*, Warszawa.
- Krąpiec M. A., 1968, *Filozofia i Bóg*, w: Bejze B. (red.), *Studia z filozofii Boga*, t. 1, Warszawa.
- Łastowski K., Rafiński M., 1992, *Słowo wstępne*, w: Łastowski K., Rafiński M. (red.), „Idee ekologii w świadomości społecznej”, Poznań.
- Łukomski J., 2001, *Edukacyjna rola liturgii w Kościele Katolickim – aspekt ekologiczny*, J. W. Czartoszewski (red.), „Edukacja ekologiczna na progu XXI wieku. Stan – możliwości – programy”, Warszawa, s. 155-180.
- Łukomski J., 1998, *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, Radom.
- Łukomski J., 1997, *Relacja człowieka do środowiska naturalnego w ujęciu chrześcijańskim*, Radom.
- Ozorowski M., 2001, *Ekologiczne idee w modlitwie Liturgii Godzin*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, A. Skowroński (red.), „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 367-385.
- Pawlak Z., 1995, *Propozycja tzw. Ekologicznego rachunku sumienia współczesnego człowieka*, w: B. Wójtakiewicz (red.), Wiselka, s. 81-82.

- Piotrowski E., 1997, *Nabożeństwa pokutne*, cz. 1, Sandomierz.
- Poskrobko B., 1990, *Wybrane aspekty świadomości ekologicznej mieszkańców Białostocki*, Region Białostocki. Studia Ekonomiczno-Społeczne, t. 9.
- Rozwadowska W., 1993, *Sumienie ekologiczne*, w: S. Zięba (red.), „Katechezy ekologiczne”, KUL Lublin, s. 198-202.
- Rusecki M., 1989, *Ku pojęciu światopoglądu*, w: Rusecki M. (red.), „Z zagadnień światopoglądu chrześcijańskiego”, TN KUL, Lublin.
- Stępień A. B., 1992, *Uwagi o strukturze i typach światopoglądów*, w: Stępień A. B., Szubka T. (red.), „Oblicza dialogu. Z dziejów teorii dialogu: chrześcijanie-marksści w Polsce”, Wyd. KUL, Lublin, s. 7-12.
- Stępień A., 1980, *Elementy filozofii*, Lublin.
- Strzałko J., Mossor-Pietraszewska T., 1999, *Kompendium wiedzy o ekologii*, PWN, Warszawa.
- Szafrański A.L., 1993, *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, Lublin.
- Tyburski W., 2001, *Etyka środowiskowa – przedmiot, stanowiska, propozycje*, w: Z. Sareło (red.), „Meandry etyki”, Olecko, s. 131-182.
- Urbański S., 1999a, *Ekologia ducha ludzkiego*, w: J. Krakowiak (red.), „Ekologia ducha”, Warszawa, s. 5-18.
- Urbański S., 2001, *Mistyka ekologicznej duchowości świata*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, A. Skowroński (red.), „Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 307-328.
- Urbański S., 1999b, *Mistyka ekologii ducha ludzkiego*, w: J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, (red.), „Ochrona środowiska w filozofii i teologii”, Warszawa, s. 203-221;
- Zięba S., 1993, *Katechezy ekologiczne*, KUL Lublin.
- Zięba S., 1995, *Konferencje ekologiczne*, KUL Lublin.

An analysis of the concept of an ecological worldview

SUMMARY

The twenty-first century presents challenges for humanity in the context of massive environmental contamination. This problem can only be solved through awareness of man's place in the world of the Absolute. This requires a high level of self-awareness. This brings about the need for a new approach to socially oriented ecological thinking; a host axiology that values ecology. This worldview without ideology and inaccuracy should be supported by a real basis of Aristotelian-Thomistic thinking. Furthermore, it must avoid gaps in knowledge, hence the community, in addition to possessing scientific, technical, legal and economic knowledge, should be knowledgeable of humanistic anthropology, axiology, theodicy, and religion, gained comprehensively through the use of common sense knowledge, wisdom, science, philosophy and religion. Otherwise, gaps, inconsistencies, and even contradictions within the meaning of the world dominate and lead to quarrels and antagonism.